Materiallar to’plami · Conference Proceedings
QATAG‘ON QURBONLARI: TARIXIY XOTIRA, MILLIY O‘ZLIK VA MA’NAVIY MEROS
10 September – 10 October 2026
UDK 94

YANGI O‘ZBEKISTONDA KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHNING IJTIMOIY-FALSAFIY ASOSLARI: TARIXIY XOTIRA, MILLIY O‘ZLIK VA MA’NAVIY MEROSNING O‘RNI

Salohiddin Anvar o‘g‘li Soxibov*
Farg‘ona davlat universiteti Falsafa kafedrasi dotsenti, falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
✉ soxibovfardu@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada Yangi O‘zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurashish jarayoni ijtimoiy-falsafiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Korrupsiya faqat huquqiy yoki iqtisodiy hodisa emas, balki jamiyatning axloqiy qadriyatlari, ijtimoiy munosabatlari, fuqarolik mas’uliyati va davlat institutlariga bo‘lgan ishonchiga ta’sir ko‘rsatuvchi murakkab ijtimoiy hodisa sifatida talqin etiladi. Maqolada milliy o‘zlik va ma’naviy merosning korrupsiyaga qarshi tafakkurni shakllantirishdagi o‘rni ochib beriladi. Xususan, ajdodlarimizning adolat, halollik, omonatdorlik, insoflilik va jamoat manfaatini shaxsiy manfaatdan ustun qo‘yish haqidagi qarashlari zamonaviy antikorrupsiyaviy madaniyatning muhim ma’naviy manbalaridan biri sifatida tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar

korrupsiya, korrupsiyadan xavfsizlik, Yangi O‘zbekiston, tarixiy xotira, milliy o‘zlik, ma’naviy meros, antikorrupsiyaviy tafakkur, huquqiy madaniyat, halollik, ijtimoiy mas’uliyat, jamoatchilik nazorati.

DOI: 10.5281/zenodo.23281630

KIRISH

Korrupsiya zamonaviy jamiyat taraqqiyotiga tahdid soluvchi murakkab ijtimoiy hodisalardan biridir. Uning xavfi faqat davlat mablag‘larining noqonuniy o‘zlashtirilishi yoki mansab vakolatlarining suiiste’mol qilinishi bilan cheklanmaydi. Korrupsiya jamiyatda adolat tamoyilining zaiflashuvi, davlat va fuqaro o‘rtasidagi ishonchning pasayishi, qonun ustuvorligiga nisbatan befarqlik, ijtimoiy tengsizlikning kuchayishi hamda halollik mezonlarining qadrsizlanishi kabi jarayonlarni yuzaga keltirishi mumkin. Shu ma’noda korrupsiyani ijtimoiy-falsafiy tadqiq etish uning tashqi ko‘rinishlarini sanab o‘tishdan ko‘ra, ushbu hodisaning jamiyat ma’naviy hayoti, qadriyatlar tizimi va inson xulq-atvoriga ta’sir etuvchi ichki omillarini aniqlashni talab qiladi.

O‘zbekistonda keyingi yillarda korrupsiyaning oldini olish va unga qarshi kurashish davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha davlat dasturlari 2017-2018-yillardan boshlab izchil shakllantirilib, keyingi davrlarda 2019-2020, 2021-2022, 2023-2024 va 2025-2026-yillarga mo‘ljallangan dasturlar orqali davom ettirilmoqda. Bu jarayon korrupsiyaga qarshi kurashni alohida huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatidan jamiyat hayotining turli sohalarini qamrab oluvchi kompleks tizimga aylantirish tendensiyasini ko‘rsatadi.[1]

Mazkur jarayonni faqat institutsional yoki huquqiy mexanizmlar bilan izohlash yetarli emas. Chunki korrupsiyaning mavjudligi ma’lum darajada insonning qadriyatlar tizimi, manfaat va burch o‘rtasidagi munosabati, jamoatchilik manfaatiga bo‘lgan munosabati va noqonuniy xatti-harakatni qabul qilish yoki rad etish mezonlari bilan ham belgilanadi. Shuning uchun korrupsiyaga qarshi kurashning barqaror natijasi jamiyatda antikorrupsiyaviy tafakkur va halollik madaniyatining shakllanishi bilan bevosita bog‘liq.

Aynan shu jihatdan “Qatag‘on qurbonlari: tarixiy xotira, milliy o‘zlik va ma’naviy meros” mavzusidagi

ilmiy-amaliy konferensiya doirasida korrupsiyaga qarshi kurash masalasini tarixiy xotira va ma’naviy meros bilan bog‘liq holda o‘rganish alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi. Chunki tarixiy xotira faqat o‘tmishdagi voqealarni eslab qolish vositasi emas, balki jamiyatning bugungi axloqiy va fuqarolik pozitsiyasini shakllantiruvchi ijtimoiy mexanizmdir.

Korrupsiya tushunchasining mazmuni odatda mansab vakolatidan shaxsiy manfaat yo‘lida noqonuniy foydalanish bilan bog‘lanadi. Biroq ijtimoiy-falsafiy tahlilda korrupsiyani faqat jinoyat yoki huquqbuzarlik sifatida ko‘rish uning ijtimoiy mohiyatini to‘liq ochib bermaydi.[10]

Korrupsiya, avvalo, ijtimoiy munosabatlarning deformatsiyasidir. Normal jamiyatda mansab vakolati jamoat manfaatini amalga oshirish vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Korrupsiyaviy munosabatlarda esa ushbu nisbat o‘zgaradi: jamoat manfaatiga xizmat qilishi kerak bo‘lgan vakolat shaxsiy yoki guruhiy manfaatni ta’minlash vositasiga aylanadi. Demak, korrupsiyaning mohiyatini “vakolat-manfaat-mas’uliyat” munosabatlarining buzilishi orqali tushuntirish mumkin.[10]

Shu nuqtayi nazardan korrupsiyaga qarshi kurashning asosiy vazifasi faqat korrupsiyaviy jinoyat sodir etilganidan keyin jazolash emas, balki korrupsiyani yuzaga keltiruvchi ijtimoiy muhit va tafakkur shakllarini o‘zgartirishdan iborat bo‘lishi lozim.

2025-yil 5-mart kuni Korrupsiyaga qarshi kurashish milliy kengashi yig‘ilishida korrupsiyaning oldini olish, ochiqlik va jamoatchilik nazoratini kuchaytirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Shu jarayonda parlamentdagi mas’ul qo‘mitalar, Milliy kengash va Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi kabi institutlarning faoliyati ham qayd etilgan.[3]

Bu holat korrupsiyaga qarshi kurashning institutsional tizimi shakllanayotganini ko‘rsatadi. Biroq institutsional mexanizmning samaradorligi inson omili bilan belgilanadi. Shu sababli korrupsiyaga qarshi siyosatning huquqiy va tashkiliy choralari bilan bir qatorda, jamiyat a’zolarining axloqiy pozitsiyasini mustahkamlash ham muhimdir.

Tarixiy xotira jamiyatning o‘zligini anglash mexanizmlaridan biridir. U avlodlar tajribasini saqlash, tarixiy saboqlarni anglash va ularni zamonaviy ijtimoiy hayot mezonlariga aylantirish imkonini beradi.

Qatag‘on qurbonlari xotirasini tiklash va ularning ilmiy, ma’rifiy hamda ma’naviy merosini chuqur o‘rganish tarixiy adolatni qaror toptirishning muhim shartlaridan biridir. Zero, tarixiy xotira shunchaki o‘tmish voqealarini eslab qolish emas, balki jamiyatning o‘z tarixiga, inson qadr-qimmatiga va adolat tamoyillariga bo‘lgan munosabatini ifodalovchi ma’naviy-falsafiy hodisadir. Qatag‘onlar tarixini anglash orqali inson va hokimiyat, shaxs va davlat, huquq va majburiyat, adolat va zo‘ravonlik o‘rtasidagi murakkab munosabatlarning tarixiy oqibatlarini teran idrok etish imkoniyati yuzaga keladi.

Ayniqsa, qatag‘on qurbonlarining ilmiy va ma’rifiy merosini qayta tiklash jamiyatning intellektual xotirasini tiklash bilan chambarchas bog‘liqdir. Ularning ta’lim, fan, adabiyot, falsafa va ijtimoiy tafakkur rivojiga qo‘shgan hissasini o‘rganish orqali tarixiy jarayonlarning faqat siyosiy emas, balki insoniy va ma’naviy mazmunini ham ochib berish mumkin. Shu ma’noda, qatag‘on qurbonlari merosi bugungi avlod uchun nafaqat tarixiy saboq, balki erkin fikrlash, ma’rifatga intilish, inson sha’nini qadrlash va ijtimoiy mas’uliyatni anglashning muhim manbai sifatida namoyon bo‘ladi.

Qatag‘onlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, huquqiy va axloqiy me’yorlarning zaiflashuvi, hokimiyatning mutlaq nazoratsizligi, shaxs manfaatlarining jamiyat va qonun manfaatlaridan ustun qo‘yilishi ijtimoiy adolatsizlikning chuqurlashishiga olib kelishi mumkin. Shu jihatdan tarixiy xotirani tiklash bugungi jamiyat uchun o‘tmishni qoralash bilangina cheklanmay, inson huquqlari, qonun ustuvorligi, ochiqlik, hisobdorlik va adolat kabi universal qadriyatlarning ijtimoiy hayotdagi ahamiyatini yanada chuqurroq anglash imkonini beradi. Binobarin, qatag‘onlar tarixini xolis va ilmiy o‘rganish jamiyatda adolatga asoslangan huquqiy madaniyat va mas’uliyatli fuqarolik tafakkurini shakllantirishga xizmat qiluvchi muhim omildir.

Shu nuqtayi nazardan, qatag‘on qurbonlari xotirasini abadiylashtirishni tarixiy xotirani saqlashning tor doirasida emas, balki jamiyatning ma’naviy immunitetini mustahkamlash jarayoni sifatida baholash mumkin. Tarixiy xotira avlodlarni o‘tmish tajribasidan saboq chiqarishga, zo‘ravonlik va adolatsizlikning har qanday ko‘rinishiga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirishga, inson qadr-qimmatini oliy ijtimoiy qadriyat sifatida e’tirof etishga undaydi. Shu ma’noda, qatag‘on qurbonlarining ilmiy-ma’rifiy merosini o‘rganish bu-

gungi jamiyatda adolat, halollik, qonuniylik va ijtimoiy mas’uliyat tamoyillarini qaror toptirishning ma’naviy-falsafiy asoslarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Tarixiy xotiraning antikorrupsiyaviy ahamiyati ham shundan kelib chiqadi. Agar jamiyat tarixda adolat mezonlarining buzilishi qanday oqibatlarga olib kelganini anglab yetsa, bugungi ijtimoiy munosabatlarda qonun ustuvorligi, inson qadri va jamoat manfaatini himoya qilishning ahamiyatini yanada chuqurroq tushunadi.

Bu yerda muhim metodologik jihat mavjud: tarixiy xotirani faqat marosimiy xotirlash darajasida qoldirmasdan, uni ijtimoiy mas’uliyat va fuqarolik tarbiyasi mexanizmiga aylantirish zarur.

Demak, tarixiy xotira, tarixiy saboq,qadriyat, ijtimoiy pozitsiya, fuqarolik mas’uliyati ketma-ketligi shakllanishi mumkin.

Aynan ushbu ketma-ketlik korrupsiyaga qarshi ma’naviy immunitetni shakllantirishning ijtimoiy-falsafiy asoslaridan biridir.

Milliy o‘zlik tushunchasi xalqning tarixiy tajribasi, madaniyati, tili, ma’naviy qadriyatlari va ijtimoiy idealini anglash bilan bog‘liq. Milliy o‘zlikning mazmuni faqat etnik yoki madaniy mansublikni anglashdan iborat emas. U jamiyatning “qanday jamiyatda yashashni istaymiz?” degan fundamental savolga bergan javobida ham namoyon bo‘ladi.

Shu ma’noda adolat, halollik, insoflilik, kattaga hurmat, kichikka izzat, omonatga sadoqat, mehnatsevarlik va jamoat manfaatini qadrlash kabi qadriyatlar antikorrupsiyaviy madaniyatning ma’naviy poydevorini tashkil etishi mumkin.

Korrupsiyaga qarshi kurashda milliy qadriyatlardan foydalanish deganda ularni shunchaki targ‘ib qilish emas, balki ularni zamonaviy huquqiy va fuqarolik institutlari bilan uyg‘unlashtirish tushunilishi lozim. Chunki qadriyatning ijtimoiy kuchga aylanishi uning kundalik xatti-harakat mezoniga aylanishiga bog‘liq.

Masalan, “halollik” abstrakt axloqiy tushuncha sifatida qolib ketmasdan, davlat xizmatchisining qaror qabul qilish mezoniga, tadbirkorning biznes yuritish tamoyiliga, o‘qituvchining kasbiy burchiga, talabaning akademik xulq-atvoriga va fuqaroning davlat xizmatlaridan foydalanish madaniyatiga aylanishi kerak.

Shunday qilib, antikorrupsiyaviy madaniyatni shakllantirishda milliy qadriyat, huquqiy norma, institutsional nazorat, shaxsiy mas’uliyat birligi zarur.

O‘zbekiston hududida shakllangan falsafiy va ma’naviy tafakkur tarixida adolat, ilm, halollik, komillik va jamiyat manfaatiga xizmat qilish masalalari alohida o‘rin egallaydi. Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Alisher Navoiy kabi mutafakkirlar merosida inson va jamiyat munosabatlari, adolatli boshqaruv, axloqiy kamolot va ijtimoiy mas’uliyat masalalariga katta e’tibor berilgan.[6]

Ularning qarashlarini zamonaviy korrupsiyaga qarshi kurash bilan bevosita tenglashtirish metodologik jihatdan to‘g‘ri bo‘lmaydi. Chunki tarixiy davrlar, ijtimoiy tizimlar va siyosiy institutlar o‘rtasida katta farq mavjud. Biroq ushbu merosdagi adolat, halollik, mas’uliyat, ilm-ma’rifat va komillik kabi universal qadriyatlar zamonaviy antikorrupsiyaviy tarbiyaning ma’naviy asoslari sifatida qayta talqin qilinishi mumkin.

Bu yerda “tarixiy merosni modernizatsiya qilish” emas, balki uning universal axloqiy mazmunini zamonaviy ijtimoiy muammolar kontekstida qayta anglash haqida so‘z bormoqda.

Yusuf Xos Hojibning *“Qutadg‘u bilig”* asarida davlat boshqaruvida adolat, mas’uliyat, aql-zakovat va axloqiy komillik masalalari o‘zaro bog‘liq holda talqin qilinadi.[7] Mazkur qarashlar zamonaviy davlat xizmatchisi faoliyatida halollik va mas’uliyat kabi qadriyatlarning ma’naviy asoslarini anglash uchun muhim nazariy manba bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Shu bilan birga, tarixiy-axloqiy tamoyillarni zamonaviy antikorrupsiyaviy boshqaruv mexanizmlari bilan aynanlashtirish mumkin emas. Bugungi sharoitda manfaatlar to‘qnashuvini tartibga solish, daromad va manfaatlarni deklaratsiyalash, komplayens nazorati, ochiqlik va hisobdorlik kabi institutsional vositalar zarur.Navoiy “Mahbub ul-qulub” asarida jamiyat hayotida adolat, halollik, insoflilik va mansabdor shaxslarning axloqiy mas’uliyati bilan bog‘liq qarashlarni ilgari suradi.[8] Mazkur ma’naviy-axloqiy qarashlarni zamonaviy antikorrupsiyaviy siyosat bilan uyg‘unlashtirish esa korrupsiyaga qarshi kurashning faqat huquqiy-institutsional emas, balki ma’naviy-axloqiy asoslarini ham mustahkamlash imkonini beradi. Yangi O‘zbekiston sharoitida korrupsiyaga qarshi kurashish siyosatining mazmuni faqat sodir etilgan huquqbuzarliklar uchun javobgarlik choralarini qo‘llash bilan cheklanib qolmay, korrupsiyaviy xavf-xatarlarni oldindan aniqlash, ularning sabab va shart-sharoitlarini bartaraf etish hamda preventiv mexanizmlarni

kuchaytirishga yo‘naltirilmoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 30-dekabrdagi PF–270-son “O‘zbekiston Respublikasida korrupsiyaning oldini olish va unga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish to‘g‘risida”gi Farmonida korrupsiya oqibatlari bilan kurashishdan ko‘ra, korrupsiyaviy omillarni barvaqt aniqlash va preventiv mexanizmlarni joriy etish orqali tizimli korrupsiyaviy holatlarning oldini olish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Mazkur yondashuv korrupsiyaga qarshi kurashishning jazolashga asoslangan modelidan xavflarni oldindan aniqlash, institutsional nazorat, ochiqlik va profilaktik choralarni o‘z ichiga olgan tizimli modelga bosqichma-bosqich o‘tayotganini ko‘rsatadi. [9]

2025-yil dekabr oyida korrupsiyaga qarshi kurashish, komplayens nazoratini takomillashtirish va raqamlashtirish masalalari muhokama qilingan. Rasmiy ma’lumotlarda korrupsiyaning tadbirkorlik, fan, ta’lim, sog‘liqni saqlash va boshqa sohalarga salbiy ta’siri qayd etilgan hamda uning oldini olish, shaffoflik va jamoatchilik nazoratini kuchaytirish vazifalari ta’kidlangan.[4]

Bu jarayonni ijtimoiy-falsafiy jihatdan ko‘p bosqichli va o‘zaro uzviy bog‘langan tizim sifatida ifodalash mumkin. Korrupsiyadan xavfsizlikni ta’minlash faqat korrupsiyaviy xatti-harakatlarni aniqlash va jazolash bilan cheklanmaydi, balki jamiyat hayotining huquqiy, institutsional, texnologik, ma’naviy-axloqiy hamda fuqarolik sohalarida kompleks o‘zgarishlarni amalga oshirishni taqozo etadi. Shu nuqtayi nazardan, korrupsiyaga qarshi kurashning samaradorligi mazkur darajalarning har birida tegishli mexanizmlarning shakllanganligi va ularning yagona tizim sifatida faoliyat yuritishiga bog‘liq.

Avvalo, huquqiy daraja korrupsiyaviy xatti-harakatlarning huquqiy chegaralarini belgilash, ularni taqiqlash hamda bunday xatti-harakatlar uchun muayyan javobgarlik choralarini nazarda tutish orqali korrupsiyaning institutsional maydonini cheklashga xizmat qiladi. Bunda qonun ustuvorligi, huquq va majburiyatlarning aniq belgilanishi, huquqni qo‘llash amaliyotining izchilligi hamda javobgarlikning muqarrarligi muhim ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy-falsafiy nuqtayi nazardan, huquqiy mexanizm nafaqat jazolash vositasi, balki jamiyatda adolat, tenglik va qonuniylik tamoyillarini qaror toptiruvchi ijtimoiy institut sifatida namoyon bo‘ladi.

Institutsional daraja korrupsiyaga qarshi kurashuvchi maxsus institutlar, komplayens tizimlari, ichki nazorat mexanizmlari va jamoatchilik nazoratining samarali faoliyatini ta’minlashni qamrab oladi. Mazkur darajada korrupsiyaviy xavflarni oldindan aniqlash, ularning yuzaga kelish sabablarini tahlil qilish va tegishli profilaktik choralarni ko‘rish ustuvor ahamiyat kasb etadi. Institutsional mexanizmlarning rivojlanishi davlat organlari va tashkilotlarida hisobdorlik, ochiqlik va shaffoflik tamoyillarini kuchaytirib, korrupsiyaga qulay shart-sharoitlarning qisqarishiga xizmat qiladi.

Texnologik daraja zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanish orqali korrupsiyaviy xavflarni kamaytirish va inson omili bilan bog‘liq subyektivlikni qisqartirishni nazarda tutadi. Davlat xizmatlarini raqamlashtirish, elektron boshqaruv tizimlarini kengaytirish, ma’lumotlarni avtomatlashtirilgan tarzda qayta ishlash hamda korrupsiyaviy xavflarni aniqlashning zamonaviy analitik vositalaridan foydalanish ushbu yo‘nalishning asosiy tarkibiy qismlaridir. Bunday yondashuv qaror qabul qilish jarayonlarining shaffofligini oshirish bilan birga, noqonuniy manfaatdorlik uchun mavjud bo‘lishi mumkin bo‘lgan ayrim imkoniyatlarni qisqartirishga xizmat qiladi.

Ma’naviy-axloqiy daraja korrupsiyadan xavfsizlikni shakllantirishning qadriyatli asosini tashkil etadi. Jamiyatda halollik, adolat, mas’uliyat, vijdon, inson qadr-qimmati va qonuniylik kabi qadriyatlarning mustahkamlanishi korrupsiyaga nisbatan ijtimoiy munosabatning mazmunini belgilaydi. Chunki korrupsiyaning barqaror shakllanib qolishi faqat institutsional zaifliklar bilan emas, balki ayrim hollarda jamiyatdagi axloqiy me’yorlarning buzilishi, noqonuniy manfaatni oqlashga bo‘lgan munosabat va korrupsiyaviy xatti-harakatlarga nisbatan murosasizlikning yetarli darajada shakllanmaganligi bilan ham bog‘liq bo‘lishi mumkin. Shu sababli korrupsiyaning oldini olishda huquqiy choralar bilan bir qatorda, shaxsning ichki mas’uliyati va halollik madaniyatini rivojlantirish ham muhimdir.

Nihoyat, fuqarolik darajasi jamiyat a’zolarining korrupsiyaga nisbatan faol va murosasiz fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish bilan tavsiflanadi. Fuqarolarning o‘z huquq va majburiyatlarini anglashi, jamoatchilik nazoratida ishtirok etishi, korrupsiyaviy holatlarga befarq bo‘lmasligi hamda davlat va jamiyat institutlarining ochiqligini talab qilishi korrupsiyadan xavfsizlikning ijtimoiy tayanchini mustahkamlaydi. Bunda fuqarolik faolligi korrupsiyaga qarshi kurashning tashqi nazorat mexanizmi sifatida emas, balki jamiyatning o‘zini o‘zi

tartibga solish va ijtimoiy mas’uliyatni kuchaytirish imkonini beruvchi muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Shunday qilib, korrupsiyadan xavfsizlikni shakllantirish huquqiy, institutsional, texnologik, ma’naviy-axloqiy va fuqarolik darajalarining o‘zaro uyg‘unligi asosida amalga oshadigan kompleks ijtimoiy jarayondir. Mazkur darajalarning birortasini alohida holda mutlaq ustuvor deb qarash tizimning yaxlitligini buzishi mumkin. Aksincha, qonun ustuvorligi institutsional nazorat, raqamli texnologiyalar, halollik qadriyatlari va faol fuqarolik pozitsiyasi bilan uyg‘unlashgan taqdirdagina korrupsiyaviy xavflarni barqaror kamaytirish va jamiyatda korrupsiyadan xavfsizlikning mustahkam ijtimoiy muhitini shakllantirish imkoniyati kengayadi.

Shuning uchun “korrupsiyadan xavfsizlik” tushunchasini oddiy “korrupsiyaga qarshi kurash” tushunchasidan kengroq deb hisoblaymiz. Korrupsiyaga qarshi kurash asosan mavjud korrupsiyaviy holatlarni aniqlash, oldini olish va bartaraf etishga qaratilgan bo‘lsa, korrupsiyadan xavfsizlik shaxs, jamiyat va davlatni korrupsiyaviy xavflardan institutsional, huquqiy, ma’naviy va ijtimoiy jihatdan himoyalash holatini anglatadi.

Shuning uchun korrupsiyadan xavfsizlikning asosiy ko‘rsatkichlari sifatida quyidagilarni ajratish mumkin: davlat institutlariga ishonch; huquqiy madaniyat; halollik va adolat qadriyatlarining ustuvorligi; korrupsiyaga nisbatan murosasizlik; davlat boshqaruvida ochiqlik; jamoatchilik nazorati; manfaatlar to‘qnashuvining oldini olish; raqamli xizmatlarning rivojlanganligi; davlat xizmatchilarining shaxsiy va kasbiy mas’uliyati.

Tarixiy xotira jamiyatda “nima sodir bo‘lgan?” degan savolga javob beradi. Falsafiy tafakkur esa bundan keyin “nega sodir bo‘lgan?”, “qanday sharoit bunga imkon bergan?” va “bunday holat takrorlanmasligi uchun qanday ijtimoiy mexanizmlar zarur?” degan savollarni qo‘yadi.

Shu ma’noda qatag‘onlar tarixini o‘rganish faqat o‘tmishni xotirlash emas, balki davlat va jamiyat munosabatlarida qonun ustuvorligi, inson qadr-qimmati, adolat va mas’uliyatning naqadar muhim ekanini anglash imkonini beradi.

Korrupsiyaga qarshi kurashda ham xuddi shunday falsafiy yondashuv zarur. Korrupsiyaviy hodisani faqat jinoyat sifatida baholash uning sabablarini to‘liq ochib bermaydi. Savol korrupsiya sodir bo‘lgandan keyin “kimni jazolash kerak?” bilan cheklanmasligi, balki “qanday ijtimoiy sharoit bunday xatti-harakatga imkon berdi?” degan savol bilan davom etishi kerak.[11]

Ana shunda profilaktika, ochiqlik, jamoatchilik nazorati, raqamlashtirish, manfaatlar to‘qnashuvini boshqarish va huquqiy madaniyat masalalari yagona tizim sifatida namoyon bo‘ladi.

2026-yilda sud tizimida ham korrupsiyaviy xavf-xatarlarni aniqlash va baholash, komplayens nazoratini kuchaytirish hamda manfaatlar to‘qnashuvining oldini olishga qaratilgan yangi choralar belgilangan.[5]

Bu holat korrupsiyaga qarshi siyosatda “hodisaga javob berish”dan “xavfni oldindan aniqlash”ga o‘tish jarayoni jadal ketayotganini ko‘rsatadi.

Korrupsiyaga qarshi kurashning uzoq muddatli samarasi uchun jamiyatda antikorrupsiyaviy immunitetni shakllantirish zarur. Bu immunitetni faqat jazodan qo‘rqish asosida shakllantirish mumkin emas. Chunki jazo tashqi nazorat mexanizmi bo‘lsa, immunitet ichki axloqiy pozitsiyani anglatadi.

Shu nuqtayi nazardan maqolada “halollik vaksinasi” tushunchasini shartli ilmiy-metaforik kategoriya sifatida qo‘llash mumkin. U shaxsning korrupsiyaviy taklif yoki bosimga duch kelganda uni normal holat sifatida qabul qilmasligi, noqonuniy manfaatdan voz kechishi va jamoat manfaatini himoya qilishga tayyorligi bilan tavsiflanadi.

“Halollik vaksinasi” uch bosqichda shakllanadi:

Birinchi bosqich bilim. Inson korrupsiyaning mohiyati, shakllari va oqibatlarini bilishi kerak.

Ikkinchi bosqich qadriyat. Bilim halollik, adolat va mas’uliyat kabi qadriyatlar bilan birlashishi lozim.

Uchinchi bosqich amaliy pozitsiya. Shaxs korrupsiyaviy vaziyatda o‘z bilim va qadriyatlariga muvofiq qaror qabul qila olishi kerak.

Shuning uchun ushbu tushunchalar: bilim, qadriyat, e’tiqod, xulq-atvor, ijtimoiy immunitet korrupsiyadan xavfsizlikni shakllantirishning ma’naviy mexanizmini ifodalaydi.

Xulosa

Yangi O‘zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurashish jarayoni huquqiy va institutsional islohotlar bilan

bir qatorda, jamiyatning ma’naviy-axloqiy qiyofasini takomillashtirishni ham talab etadi. Korrupsiya faqat qonun buzilishi emas, balki adolat, ishonch, mas’uliyat va jamoat manfaatlari o‘rtasidagi ijtimoiy munosabatlarning deformatsiyasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Tarixiy xotira, milliy o‘zlik va ma’naviy meros ushbu muammoni ijtimoiy-falsafiy jihatdan anglash uchun muhim metodologik asos bo‘la oladi. Qatag‘on qurbonlari tarixini o‘rganish jamiyatga adolat va qonun ustuvorligi buzilishining og‘ir oqibatlarini anglash imkonini bersa, ma’naviy meros halollik, adolat, mas’uliyat va inson qadrini yuksak qadriyat sifatida qaror toptirishga xizmat qiladi.

Shu bois korrupsiyaga qarshi kurashning zamonaviy modeli faqat “jinoyat, aniqlash, jazolash” uchligi bilan chegaralanmasligi kerak. Uni “oldini olish, xavfni aniqlash, institutsional himoya, ma’naviy immunitet, jamoatchilik nazorati” tamoyillari asosida shakllantirish maqsadga muvofiq.

Korrupsiyaga qarshi kurashni faqat davlatning vazifasi sifatida emas, balki jamiyatning umumiy axloqiy va fuqarolik mas’uliyati sifatida tushunish zarur. Zero, korrupsiyadan xoli jamiyatni faqat qat’iy qonunlar emas, balki qonunni hurmat qiladigan, adolatni qadrlaydigan va halollikni kundalik hayot me’yoriga aylantirgan insonlar barpo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2017.
2. O‘zbekiston Respublikasi Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi. Korrupsiyaga qarshi kurash bo‘yicha davlat dasturlari. – Toshkent, 2025–2026.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. Korrupsiyaga qarshi kurashish Milliy kengashi yig‘ilishi materiallari. 05.03.2025.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. Korrupsiyaga qarshi kurashish, komplayens nazoratini takomillashtirish va raqamlashtirish masalalariga oid materiallar. 10.12.2025.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. Sudlarda komplayens nazorat tizimi samaradorligini oshirishning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida. 09.06.2026.
6. Forobiy A.N. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.
7. Yusuf Xos Hojib. Qutadg‘u bilig. – Toshkent: Fan, 1971.
8. Navoiy A. Mahbub ul-qulub. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2011.
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 30-dekabrdagi “O‘zbekiston Respublikasida korrupsiyaning oldini olish va unga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish to‘g‘risida”gi PF–270-son Farmoni. — LexUZ.
10. Klitgaard R. Controlling Corruption. – Berkeley: University of California Press, 1988.
11. Rose-Ackerman S., Palifka B.J. Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform. – Cambridge: Cambridge University Press, 2016.